

Pubblicizzazione del diritto penale:

ALBERTO DA GANDINO, *Tractatus de maleficiis*, rubr. *Quomodo de maleficiis cognoscatur per inquisitionem* (1286-87):

«hodie de iure civili iudices Potestatum de quolibet maleficio cognoscunt per inquisitionem ex officio suo [...] Et ita servant iudices de consuetudine, ut notat Dominus Guido, et ut vidi communiter observari, quamvis sit contra ius civile».

(trad. : oggi secondo il diritto civile i giudici dei Potestà procedono d'ufficio per inquisizione per ogni delitto [...] E in questo modo i giudici rispettano la consuetudine, come nota il maestro Guido, e come ho constatato essere comunemente praticato, sebbene sia contro lo *ius civile*).

Tractatus de maleficiis, rubr. *A quo vel a quibus possit fama incipere et ex quo tempore*

«Si contra istum reperiatur probatum per idoneos testes de publica fama et voce (...) et etiam appareat, quod antequam commissum crimen de quo queritur opinio istius erat alias lesa apud bonos et graves homines, tunc et in casu tali poterit et debet questionibus subiciii»

[“Se contro costui è provata attraverso testimoni idonei la sua pubblica fama e la voce (...) ed appare anche che prima di aver commesso il crimine di cui si indaga l'opinione su costui era lesa in altro modo presso gli uomini onesti, allora anche in tale caso potrà e dovrà essere sottoposto a torture”.]

Crimen stellionatus:

BOSSI EGIDIO, *Tractatus varii*, tit. *De crimine stellionatus*, n.1:

«ubicumque deficit titulus criminis nominatus, vel innominatus et tamen aliquid dolo factum sit, illi crimen stellionatus obicimus [...] et poena est arbitraria»

(trad.: ogniqualevolta manca il titolo del reato nominato o innominato, e tuttavia qualche fatto è commesso con dolo, chiamiamo quel crimine stellionato [...] e la pena è arbitraria).

Dolo penale:

DECIANI TIBERIO, *Tractatus Criminalis*, I, IV, 8:

«dolus in crimanilibus potest dupliciter considerari: primo, ut species delicti et principaliter; secundo ut qualitas delicti et sic accessorie»

(trad.: il dolo nel diritto penale può essere considerato in due modi: primo e principalmente come specie di delitto [delitto tipico], secondo e in modo accessorio come qualità del delitto).

Arbitrium nel diritto penale :

BOSSI EGIDIO, *Tractatus varii, qui omnem fere criminalem materiam excellenti doctrina complectuntur* (1584), tit. *De poenis*, n.8 :

«est in arbitrio iudicis graviori poena, quam leges velint, vel leviori, reum ex causa condemnare»

(trad.: è riservato all'arbitrio del giudice condannare in base alle circostanze il reo con una pena più grave o con una più mite rispetto a quelle previste dalle leggi).

Diffusione dell'inquisitio per consuetudine:

Claro, Liber V, § finalis, quae. 3: 7:«sed ambo simul concurrunt, seu concurrere possunt in principio, medio, et fine totius iudicii criminalis...Adeo, quod modus procedendi, qui hodiernis temporibus observatur, est quidam modus, in quo potest concurrere mixtura, seu cumulatio utriusque remedii, s. ex officio, et ad instantiam partis, et unum ab altero non impeditur, quinimo multoties concurrunt denunciatio, inquisitio, et accusatio in eodem processu.».

Claro, Liber V, § finalis, quae. 66. 4: «Si qualitas adiecta non facit censerī aliud factum, nec variat effectum accusationis propositae, tunc etiam non probata illa qualitate potest ex eo processu sequi condemnatio: sed quando propter illam qualitatem variatur effectum condemnationis, tunc pendente sudicio debet fieri detractio dictae qualitatis, ad hoc ut possit sequi aliqua condemnatio: alias si etiam qualitas ipsa non fuerit probata reus est totaliter absolvendus.» (...) «Scias tamen quod quicquid sit de iure, contrarium servatur de consuetudine, ut s. reus (etiam non provata qualitate) condemnatur de principali delicto, de quo est convictus.»

Carpzov. Quae. CIII, Quotuplex sit processus causarum Criminalium; et an iudex ex officio inquirere possit ac debeat?

41: «..certissimum tamen est, quod hodie de consuetudine regulariter iudex in omnibus casibus per viam inquisitionis licite et iuste procedere queat»

43: «Taceo, quod processus ordinarii saepissime multos annos durent, priusquam sententia audiatur definitiva, et poena reo infligatur, plerique etiam processus ordinarii ex negligentia, defectu sumtuum, aliisque de causis et impedimentis plane intermittantur. Cui incommodo per processum inquisitorium facillime subvenire poterit, si nempe iudex absque multis ambagibus per viam inquisitionibus summarie procedat, et absque longo litis sufflamine, habita sufficienti causae cognitione et delicti certitudine, poenam delinquenti irroget, et in terrorem aliorum exemplum statuatur.».

INQUISITIO GENERALIS E SPECIALIS:

Angelo Aretino, De maleficiis tractatus, 1578.

§ Haec est queadam inquisitio, 3: "quaero quotuplex est inquisitio: et ibi dicitur eius diffinitio separatim et dic. Quod duplex est inquisitio, una generalis et alia specialis. Generalis dividitur in quatuor species. Una est cum ipse inquirit generaliter quo ad delicta et quo ad personas: ut cum inquirit ne in suo territorio aliqui sint poena digni" 5 secunda generalis inquisitio est generalis quo ad personas; specialis quo ad delicta, ut cum delictum notorium est, sed ignorat(ur) malefactor 6 Tertia est inquisitio generalis quo ad delicta, specialis quoad personas, ut est illa quam facit visitator ecclesiae contra existentes in ecclesia ad investigandum et puniendum crimen per aliquem eorum commissum 7 item est et quarta species inquisitionis generalis contra personas de necessitate, ut cum inquiritur de aliquo maleficio contra aliquem civitatem et eius homines 8 Alia est inquisitio specialis, [...] specialis dico quoad delicta et quoad personas, quem potest sic diffiniri, quod est quoddam ius per officium procedendi ad condemnationem et punitionem dictos aliquos nominatim inquisitos, de delictis certis diffamatos.

Carpzov. Quaestio CIIIX, De Inquisitione Generali sive Summaria. Quando et quatenus de corpore delicti constare debeat, quaque indicia ad inquisitionem specialem sint sufficientia?

49: «Multum itaque tribuo opinioni Prosper. Farin. in praxis crim. lib. 1 tit. 1 quaes. 45 id totum arbitrio iudicis committentis...Sicuti enim diversa sunt crimina, diversaeque conditionis homines delinquentes, ita et praesumptiones atque indicia quibusvis in casibus indifferenter uniformia non sunt».

60: «In arbitrio ergo iudicis est pro ratione circumstantiarum criminis qualitate et personarum delinquentium forte ac conditione aestimare ac definire quanam indicia ad specialem inquisitionem sint sufficientia.Si enim indicia ad torquendum arbitraria sunt..., multo magis ad inquirendum, indicia iudicantis arbitrio relinquenda erunt.».

Böhmer. Obs. II ad Quae. 108, n. 4: «Quanto rectius ea adpellatio ipsi *facto vitioso* tribuitur, et sic ad ipsum delictum refertur, adeoque quod alias *delictum* audit, *corpus delicti* dicitur. .. Nihil enim aliud leges, corpus delicti requirentes, volunt, quam ut *verum* delictum subsit, non *umbra* delicti, *incerta ac fallx*, a qua notio delicti abesse potest, et ad quam parum quadrant, quae veri, ac actualis delicti causa in legibus sancita. Quumque omne delictum 1) *facto* externo illecito, 2) voluntate, sive *dolo* sive *culpa* agentis absolvatur, ipsum corpus delicti quoque his duobus omnino constare debet, nec sine illis concipi potest.». «Errant itaque, qui his circumstantiis omissis, in nudo *facto sensuali* corpus delicti quaerunt..».

Definizione di delitto :

DECIANI TIBERIO, *Tractatus Criminalis*, II, III, 2:

«Delictum est factum hominis, vel dictum aut scriptum dolo vel culpa a
lege vigente sub poena prohibitum, quod nulla iusta causa excusari potest»

(trad.: il delitto è ogni fatto o detto o scritto dell'uomo, commesso con dolo o colpa, proibito con pena da una legge vigente, che non può essere giustificato da nessuna giusta causa).

Definizione di ratto: TC, VIII, VII, 4: «Sic autem ego puto raptum mulieris definiendum, quod scilicet sit violenta, vel cum malis artibus asportatio sive abductio mulieris honestae, et invitae de loco ad locum animo eam carnaliter cognoscendi.».